УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Кафедра журналістики

Рибак І.В.

Історія української та зарубіжної журналістики

практикум

для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Журналістика»

Київ 2026

УДК 070(091) (075.8)

Рибак І.В.

Історія української та зарубіжної журналістики: практикум для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Журналістика». – Університет економіки та права «КРОК», 2026. 39 с.

Автор: *Рибак Ірина Вікторівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри журналістики Університету економіки та права «КРОК».*

Практикум структурує освітній процес із курсу «Історія української та зарубіжної журналістики», поєднуючи методичні рекомендації (плани семінарів, теми доповідей) із прикладним інструментарієм: кейс-стаді, аналітичними завданнями та першоджерелами з історії журналістики для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Журналістика».

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри журналістики, протокол № 3 від 15.10.2026 р.

© Рибак І.В., 2026
© Університет «КРОК», 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....4
Зміст тем дисципліни «Історія української та зарубіжної журналістики**»**.....6
Методичні розробки для проведення семінарських занять із дисципліни «Історія української та зарубіжної журналістики**»**……..…….....14
Тема 1. Методологічні проблеми курсу. Явище пражурналістики……..14
Тема 2. Журналістські явища доби Середньовіччя та Відродження..……..15
Тема 3. Англійська журналістика XVII ст. Англійська журналістика епохи Просвітництва. Англійська журналістика XIX ст. ……18
Тема 4. Українська журналістика у добу визвольних змагань та революційних трансформацій 1919-1920 рр. 21
Тема 5. Сталінізм та свобода слова. Культ особи та преса в Україні.……..…….22
Тема 6. Боротьба за свободу преси в добу лібералізації суспільства («хрущовської відлиги»). Українська самвидавна преса. Дисидентська та рухівська публіцистика. Перебудова в країні та пресі……..26
Тема 7. Журналістика в умовах відновлення Української держави з 1991 р. Боротьба за національну ідентичність та свободу слова. Протидія російському агресору та українська журналістика……..32

Список рекомендованої літератури…….36

ВСТУП

У розвитку суспільства журналістика посідає особливе місце, виступаючи не лише засобом поширення інформації, а й важливим соціальним інститутом, що впливає на формування суспільної думки, громадянських цінностей і культурної пам'яті. Вивчення становлення та розвитку журналістики дає змогу простежити, як змінювалися способи створення, поширення та споживання інформації під впливом політичних, соціальних, економічних, технологічних і культурних трансформацій.

Предметом курсу є закономірності становлення та розвитку української і зарубіжної журналістики, еволюція журналістських жанрів, форм і засобів масової комунікації, а також особливості функціонування медіа в контексті різних суспільно-історичних епох. Вивчення дисципліни передбачає осмислення взаємозв'язку між розвитком медіа та суспільними процесами, становлення визначної ролі журналістики як фаху, визначення ролі цінностей свободи слова, а також ознайомлення з творчою спадщиною визначних журналістів і публіцистів України та світу.

Метою курсу є формування у здобувачів вищої освіти системного уявлення про основні етапи становлення української та зарубіжної журналістики, закономірності її розвитку, професійні традиції та трансформації медіа під впливом суспільних і технологічних змін. Важливим результатом опанування дисципліни є формування здатності аналізувати журналістські матеріали та медіаявища в їх історичному контексті, виявляти взаємозв'язки між журналістикою, державою, суспільством і культурою та критично осмислювати досвід минулого в контексті сучасних медіакомунікацій.

Вивчення курсу «Історія української та зарубіжної журналістики»: спрямоване на формування наступних компетентностей та досягнення програмних результатів навчання:

Загальні компетентності:

- Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- Здатність навчатися і оволодівати сучасними знаннями.
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, зокрема завдяки використанню інформаційних і комунікаційних технологій

Професійні компетентності :

- Здатність на основі фундаментально-фахових знань про масову комунікацію, масову інформацію, журналістику, психологію творчості, різноманітні методи пізнання дійсності визначати цілі, сенс та завдання своєї діяльності.
- Здатність відображати дійсність згідно з професійними стандартами діяльності журналіста.
- Здатність користуватись архітектонічними засобами.

Програмні результати навчання:

- Застосовувати знання зі сфери предметної спеціалізації для створення інформаційного продукту чи для проведення інформаційної акції.
- Оцінювати свій чи чужий інформаційний продукт, інформаційну акцію, що організована й проведена самостійно або разом з колегами.
- Оцінювати діяльність колег з точки зору зберігання та примноження суспільних і культурних цінностей і досягнень.

Відтак, практикум розроблено як інструмент поглиблення теоретичних знань і розвитку аналітичних та професійних компетентностей майбутніх журналістів. Практикум орієнтований на поєднання теоретичного знання з практичним аналізом. Робота з історичними джерелами, фрагментами публікацій, журналістськими текстами, періодичними виданнями та конкретними кейсами сприятиме розвитку навичок критичного читання, порівняльного аналізу, аргументації та формулювання самостійних висновків. Порівняння українського та зарубіжного досвіду дає можливість виявити спільні закономірності та національні особливості розвитку журналістики, простежити еволюцію професійних стандартів і краще зрозуміти сучасний стан та перспективи медіа.

Отже, практикум покликаний не лише забезпечити засвоєння основних етапів і фактів розвитку української та зарубіжної журналістики, а й сприяти формуванню професійного медіамислення – здатності розглядати журналістський текст, медіа та інформаційні процеси в широкому історичному, суспільному й культурному контексті. Саме таке поєднання знань, аналітичних навичок і критичного осмислення історичного досвіду створює основу для професійної діяльності майбутнього журналіста в умовах динамічного інформаційного середовища. Сприяє усвідомленню важливих сенсів професійного покликання в ім’я захисту демократичних цінностей та спрямування провідного фокусу уваги на захист й розвій української національної ідентичності.

ЗМІСТ ТЕМ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Методологічні проблеми курсу. Явище пражурналістики

Об'єкт та предмет наукової дисципліни: явище журналістики та його сутнісні ознаки; історія та теорія журналістики – науки зі спільним об'єктом; принципові відмінності в предметі вивчення історії та теорії журналістики; тісний зв'язок історії журналістики з такими науковими дисциплінами, як загальна світова історія, історія цивілізації, історія світової літератури. Цілі і завдання. Проблема періодизації як одне з найбільш актуальних завдань дисципліни та її навчального курсу.

Поняття пражурналістики (переджурналістики): критерії визначення пражурналістських явищ; проблема диференціації пражурналістських та власне журналістських явищ. Інформаційне спілкування первісного суспільства, його форми. Роль соціальної інформації на етапі становлення держави. Паралельний принцип розвитку усних та письмових форм інформаційної діяльності: вісники, промовці, проповідники, герольди, оратори – головні суб'єкти державної пражурналістики; послання, реляції, рескрипти, булли, прокламації, листівки, епістолярні форми кореспонденції, офіційні звіти – письмові форми пражурналістських явищ.

Основні носії суспільної інформації в античній культурі: Агора в Афінах; політичний театр Арістофана; «Acta Senatus» та «Acta diurna». Ораторське мистецтво Цицерона.

Передумови виникнення та національні джерела української журналістики. Проблема періодизації історії української журналістики.

Тема 2. Журналістські явища доби Середньовіччя та Відродження

Пражурналістські явища Середньовіччя: роль християнської патристики в розвитку масово-комунікаційних процесів; «журналістика Реформації». Памфлет – провідний публіцистичний жанр епохи (памфлети Данте Аліг'єрі). «Похвала Глупоті» Еразма Ротердамського як публіцистична пам'ятка епохи Середньовіччя. Театр, що виконував функції журналістики (драми Лопе де Веги і драматургів його кола).

Середньовічні хроніки та хроністи. Зародження політичної публіцистики. Зародження економічної публіцистики. Зарождення епістолярної публіцистики («республіки літераторів» або «республіки вчених»).

Всесвітньо-історичне значення винаходу друкарського верстата І.Гутенбергом. Друковане тиражування рукописів як відповідь суспільства на зростаючу потребу в освіті. Інкунабули. Ренесанс як відповідь на загрозу запинки друкарського верстата.

Ренесанс як протиставлення регламентації суспільного життя з боку релігійної та світської влади. Діяльність численних діячів із цілеспрямованого збирання різноманітної інформації з метою здобуття політичного впливу або збагачення. Перехідні друковані форми між книгами та газетами. «Реляції», «летючі листки», «новини», «книги новин», «ярмаркові відомості», «балади новин», «листи новин», памфлети, листи, рукописні газети, напіврукописні-напівдруковані газети як безпосередні попередники друкованих газет. Рукописна газета Фуггерів. Публіцистична діяльність великих гуманістів Середньовіччя. Театр, цирк, прообраз мюзиклу, карнавал, ярмарок, балаган, вертеп як середньовічні форми масовоінформаційної діяльності. Розвиток поштових комунікацій в Європі. Змагання між державною та приватною поштою.

Перші газети Німеччини. Зародження друкованої періодики в Англії. Англійські «меркурії». Розвиток друкованої періодики у Франції. «Ля Газетт» Т. Ренодо: історія створення, періодичність, зміст, структура видання. Перші щоденні газети. Перші західноєвропейські журнали.

Тема 3. Англійська журналістика XVII ст. Англійська журналістика епохи Просвітництва. Англійська журналістика XIX ст.

Особливості розвитку журналістики в період англійської революції. Закон про цензуру 1643 р. «Ареопагітика» Джона Мільтона, її роль у становленні ліберальної теорії преси. Розвиток друкованої періодики в другій половині XVII ст. Просвітницький і персональний характер журналістики XVIII в. Розвиток журнальної періодики. Д. Дефо – журналіст. Публіцистика Дж. Свіфта. «Татлер», «Спектейтор» і «Гардіан» Р. Стіла и Дж. Аддісона. Закон про штемпельний збір 1712 р., його наслідки для англійської журналістики. «Джентльменс мегезін» Е. Кейва – новий тип журналу. Зміст англійських газет у сер.-др. пол. XVIII ст. Фактори, що сприяли швидкому розвитку преси останньої третини XVIII ст. Зародження політичної газетної періодики («Морнінг кронікл», «Морнінг пост»). Історія появи й розвитку газети «Таймс».

Англійська періодика пер. пол. XIX ст. Соціокультурна ситуація в Англії початку XIX ст. Вплив вікторіанства на англійську журналістику XIX ст. Вплив партій вігі й торі на розвиток друкованої періодики. Типологія британської преси першої половини XIX ст. Гоніння на журналістів. «Політичний журнал» В. Коббета. Структура, функціонування та зміст найбільших лондонських ранкових газет. Роль Дж. Перрі в розвитку англійської періодики. «Таймс» – лідер англійської преси XIX ст. Специфіка найбільших лондонських вечірніх газет. Закон про зниження гербового збору (15 вересня 1836 р.). Чартистська публіцистика і преса. Англійська періодика

др. пол. – кін. XIX ст. Відміна гербового збору (1855 р.), технічні вдосконалення у сфері друку та поліграфії в другій половині XIX ст. як чинники появи й розвитку дешевої масової преси. Інформаційне агентство «Рейтер». Посилення комерціалізації англійської преси наприкінці XIX ст. Зародження «нової журналістики». «Пелл-Мелл газет» У. Стеда – зразок «нової журналістики» в Англії. Концентрація друкованої преси на межі століть. Найбільші англійські видавничі концерни.

Тема 4. Зародження журналістики у Франції. Французька журналістика XIX ст.

Фронда та мазарінади. «Журналь де саван» і «Меркюр галан». «Нувелізм» як явище французької журналістики XVII ст. Опозиційна французька преса за кордоном. Виникнення першої щоденної газети. Французька журналістика епохи Просвітництва. Цензурний кодекс 1723 р. Роль французьких просвітителів у становленні ліберальної концепції друку. Розвиток спеціалізованої наукової періодики у Франції в середині XVIII ст. Перша французька щоденна газета. Журналістика Великої Французької буржуазної революції. Зародження політичної газетної періодики у Франції. «Декларація прав людини й громадянина» і свобода слова в революційній Франції. Публіцисти. Французька журналістика епохи Консульства й Імперії. Політика Наполеона у сфері друку. Французька преса епохи Реставрації. «Хартія 4 червня 1814 р.» Людовіка XVIII. Паризька періодика часів «Ста днів» Наполеона. Опозиційні та проурядові газети. Закони про періодику 1819 р. Французька журналістика Липневої монархії. «Хартія 1830 р.» Луї-Філіппа і сплеск французької періодики. «Бульварні журналісти». Передумови виникнення дешевої преси. Роль Е. де Жирардена у французькій журналістиці. Політична газета «Преса» («La Presse») Жирардена. Французька журналістика другої половини XIX ст. Вплив Лютневої революції 1848 р. на лібералізацію французької преси. Лояльні та опозиційні газети.

Тема 5. Зародження журналістики в США. Розвиток північноамериканської журналістики в XIX ст.

Передумови виникнення журналістики в США. Бостон як осередок американської журналістики. Перші газети США. Видавнича діяльність Бенджаміна Франкліна. Північноамериканська преса другої половини XVIIIст. Американська періодика напередодні Війни за незалежність (1775-1783 рр.). Особливості розвитку журналістики у воєнний період. Діяльність Т. Пейна. «Памфлетна війна» в роки війни. Журналістика післявоєнного періоду.

Соціокультурна ситуація в США початку XIX ст., особливості розвитку журналістики цього періоду. Поява масових дешевих газет (penny press) у

1830– 1840-х рр. «The New York Sun» (Бенджамін Дей); «The New York Herald» (Джеймс Гордон Беннет); «New York Tribune» (Хорас Грілі); «The New York Times» (Генрі Реймонд). Зміни, пов'язані з появою дешевих газет. Створення першого інформаційного агентства «Associated Press». Аболіціоністський рух. Американська журналістика Півдня й Півночі. Аболіціоністська преса.

Особливості розвитку журналістики в період Реконструкції. Американська журналістика кін. XIX-поч. XX ст. Концентрація періодики на межі століть. Розквіт «жовтої преси». Діяльність Д. Пулітцера (газета «The New York World»), В. Р. Херста (газета «The New York Journal»), А. Окса (газета «The New York Times).

Тема 6. Становлення та розвиток української журналістики у XIX столітті.

Перші періодичні видання. «Gazett de Leopol» – перша тижнева газета в Україні. Періодичні видання французькою, німецькою й польською мовами у Львові, їх зміст, орієнтація, видавці.

Львів і Харків – два полюси формування української періодики: мовні, змістові, стилістичні, тематико-проблемні особливості газет і журналів, їх вплив на ментальні й інтелектуальні риси читача, національний контекст і роль у становленні україноцентричної ідеї на етнографічних землях.

Роль університетів у становленні інтелектуального контексту для появи професії журналіста, розвитку друкарської й книговидавничої справи. Проблема цензури і журналістика. «Устав про цензуру 1804 року» – засади університетської цензури.

Роль Харківського університету у появі перших періодичних видань Слобожанщини. «Харьківський Демокрит» Василя Масловича як перша спроба видання сатиричного журналу на українських землях, історико-літературний контекст журналу. «Український домовод» – перший галузевий журнал Слобідської України з ветеринарії, спроба науково-просвітницького обговорення суспільно-економічних питань. «Харьковские известия» – єдина газета в підросійській Україні, роль Ради Харківського університету у формуванні контенту видання. «Український журнал» – літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний двотижневик, що видавався Харківським університетом. «Український вісник» – літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний місячник. Науково-просвітницька, літературна, краєзнавча діяльність редакції журналу. Іван Срезневський, Розумник Ґонорський, Іван Вернет в історії видання і формування української суспільної думки. Григорій Сковорода і національна ідентичність. Значення «Українського вісника» у появі української літератури. Початок дискусії про

науковий і мистецький потенціал української мови на сторінках української преси.

Харківська школа романтиків і початки її видавничої діяльності Формування Харківської школи романтиків. Ізмаїл Срезневський та його гурток. Естетична програма харківських романтиків. «Український альманах» як утілення цієї програми: засади, автори, твори.

Загальна характеристика альманаху «Утренняя звезда» та її значення. «Руська трійця» та її альманах «Русалка Дністрова», основні засади упорядкування та її значення.

Альманах Є. Гребінки «Ластівка» – загальна характеристика. Значення альманаху. Харківські альманахи О. Корсуна «Сніп» та І. Бецького «Молодик». «Южный русский сборник» А. Метлинського.

Альманах «Киевлянин» М.Максимовича. Загальна характеристика альманаху «Киевлянин». Збірники творів М.Максимовича «Украинец» як завершення його журналістської видавничої програми.

Політична відлига на українському видавничому фронті як реакція на позитивні реформи в Російській імперії за Олександра ІІ. «Записки о Южной Руси»: видавничий проєкт друкарні П. Куліша, перше меценатське видання в Україні, «енциклопедія розмаїтих відомостей про народ, що говорить мовою південно-руською». Фольклорна спадщина українців на сторінках журналу. «Хата» – взірець пізньої альманахової традиції. Програмова стаття П. Куліша «Переднє слово до громади (Погляд на українську словесність)».

Журнал «Основа» та його роль в розвитку української літератури. Програма часопису, редактор та керівне ядро «Основи». Художня література на сторінках журналу. Т. Шевченко та «Основа».

Літературна трибуна українських митців слова: Т. Шевченко, М. Вовчок, О. Стороженко, П. Куліш, Л. Глібов. М. Костомаров і П. Куліш – головні автори науково-публіцистичних праць на шпальтах журналу. Історіософські ідеї М. Костомарова: народ є рушійною силою політичних процесів в Україні. «Дві руські народності» – квінтесенція української національної самосвідомості, формуванню уявлень про окремішність українського народу. Літературно-критична пам’ятка «Спогад про двох малярів»: Сковорода і Шевченко.

«Про викладання південноруською мовою» – журналістський виступ перед українською громадою з обґрунтуванням освітньої концепції і необхідності написання українського підручника. Публіцистика П. Куліша – «Листи з хутора» як квінтесенція науково-етнографічних пошуків живильного ґрунту української національної ідеології. Концепція «хутора». «Обзор украинской словесности» – спроба оцінити внесок митця в українське суспільне життя. «Характер і завдання української критики» – концепція

розвитку української літератури і критики. «Простонародність в українській словесності»: джерело української літератури і громадської думки. Книжкові рецензії П. Куліша.

Наукові, публіцистичні та літературно-критичні матеріали «Основи». Стаття В.Антоновича «Моя сповідь». Причини припинення видання журналу та значення «Основи» в історії української журналістики

Газета Леоніда Глібова «Чернігівський листок». Заснування газети. Особистість Л. Глібова та характер його видання. Літературне ґроно «Чернігівського листка»: П. Куліш, О. Конiський, П. Кузьменко, П. Єфименко, М. Вербицький, М. Номис, О. Лазаревський, І. Андрущенко. Жанрове новаторство Л. Глібова, тематико-проблемне розмаїття нарисів автора: освіта, культура, жіночі права.

Особливості розвитку української журналістики в Австро-Угорщині у другій половині XIX ст. Періодичні видання «радикальної» політичної течії на галицьких землях. Репресивні заходи російського уряду проти українського слова.

Тема 7. Світова журналістика на межі XIX–XX ст. Становлення й розвиток телебачення й радіомовлення. Найбільші світові медіакорпорації

Особливості розвитку світової журналістики на межі століть. Концентрація періодики й новий етап у розвитку масової преси. Поява перших таблоїдів. Магнати друкованої періодики США і країн Західної Європи. Становлення реклами як основного каналу фінансування преси. Розвиток журнальної періодики. Рух «розгрібачів бруду» – розслідувальна журналістика в США. Інформаційні агентства США та Європи.

Етапи технічного розвитку радіомовлення. Особливості використання радіомовлення під час Першої світової війни. Перші радіомовні корпорації в США. Радіомовлення в країнах Західної Європи. Створення й розвиток Бі-Бі-Сі. Моделі організації та фінансування радіомовлення: приватна комерційна; суспільна; державна. Зародження телебачення. Початок регулярного телебачення в країнах Західної Європи та США.

Шляхи концентрації та монополізації масмедіа. Медіакорпорації США: «Ганнет компані інкорпорейтед», «Найт-Ріддер ньюспейперз інкорпорейтед», «Херст корпорейшн», «Триб'юн компані», «НьюЙорк Таймс компані», «Нью Америка паблішінг», Група Руперта Мердока, «Таймс міррор компані», газетный трест Ньюхауза. Медіакорпорації Великої Британії: «Ассошіейтед Ньюспейперз», «Міррор Груп Консорціум», «Томсон рідженл ньюспейперз», «Ньюс Інтернешнл», «Юнайтед Ньюспейперз», «Телеграф Груп», «Ньюспейпер Паблішінг», «Пірсон», «Гардіан Медіа Груп». Медіакомпанії Німеччини: газетно-видавничий концерн «Аксель-Шпрінгерферлаг», «Бертельсман», Видавничий концерн «Генріх Бауер-ферлаг», Об'єднання

Аугштейна, «Зюддойче-ферлаг». Медіакомпанії Франції: Група «Ашетт», Група Ерсана. Медіакорпорації Канади: «Саутем Інкорпорейтед», «Холлінгер Інкорпорейтед».

Тема 8. Основні тенденції розвитку української журналістики у ХХст.

Періодизація історії історичної преси та журналістики у ХХ ст. Історичні журнали. Специфіка розвитку історичної періодики в СРСР та у країнах Східної Європи. Славістичні видання. Журнали з історії країн Сходу.

Українська періодика доби визвольних змагань. Історичний журнал «Наше Минуле» (1918-1919 рр.): програма, структура, зміст. Видавнича діяльність П. Зайцева, О.Грушевського, Д. Багалія, Д. Дорошенка, Г. Нарбута, Б. Кістяківського, В. Модзалевського. Дослідження з історії України, культури, мистецтва, літератури. «Архів історичний» та «Архів літературний». Журнал «Книгар» (1917-1920 рр.). Видавнича діяльність В. Королева-Старого, М. Зерова, А. Ніковського, Л. Старицької-Черняхівської. Історичні періодичні видання Української Академії наук у 1920-х рр.

Основні тенденції розвитку історичної періодики в радянський період. Радянський культ особи та медіа. Вплив комуністичної ідеології на програму та зміст історичних видань. Політична цензура.

Заснування «Українського історичного журналу» (1957 р.). Зміст і спрямування журналу як віддзеркалення розвитку історичної науки в Україні. Публікації з історії української культури на сторінках «Пам’яток України» – органу Українського товариства охорони пам’яток історії та культури (з 1969 р.).

Радіо і преса ОУН-УПА та другого періоду еміграції (після 1945 р.). Схарактеризуйте мовностильовий бік україномовної преси під німецькою окупацією. Публіцистичні твори О. Довженка, їх проблематику. Еміграційна преса після 1945 р. Публіцистика С. Бендери та Д. Донцова.

Основні тематичні особливості комуністично-радянської преси повоєнного часу. Регіональна специфіка дисидентської преси. Взаємозв'язок «Українського вісника» та розвитку політичних подій зазначеного періоду.

Українська самвидавна преса. Дисидентська та рухівська публіцистика. Назвіть основні імена українського самвидаву, назви видань, роки виходу. Український самвидав та питання фінансування. Культурна тематика в українському самвидаві 50-60-х рр. Мовностилістична характеристика твору І. Багряного «Чому я не хочу повертатися в СРСР» Євген Сверстюк і сучасність. Ідейно-тематичний зміст рухівської преси.

Тема 9. Особливості розвитку газетної та журнальної періодики у XX ст. Формування системи міжнародних новин

Провідні друковані медіа XX ст. Розвиток журнальної періодики (дайджести («Рідерз Дайджест»), науково-популярні журнали («National Geographic»), журнали новин («Time»), ілюстровані журнали). Газетна періодика XX ст. («Financial Times», «International Herald Tribune», «USA Today», «Wall Street Journal» тощо). Передумови формування системи міжнародних новин. Провідні постачальники міжнародних новин. Інформаційні агентства: Reuters, Associated Press, Havas, France Press, Bloomberg; радіослужби: BBC World Service, Voice of America, Deutsche Welle, France International, Liberty; друковані видання: Financial Times, International Herald Tribune, USA Today, Wall Street Journal, Time, Newsweek, Economist; телемережі: CNN, BBC World, Euronews, Bloomberg TV, Deutsche Welle. Продукція та діяльність найбільших постачальників міжнародних новин.

Тема 10. Журналістика суверенної України.

Сучасна журналістика в Україні Характеристика передвиборних видань. Основні етапи становлення української журналістики в добу Незалежності України. Журналістика та національна ідея. Боротьба з колоніальною спадщиною. Деколонізація, декомунізація, дерадянізація. Національна журналістика та протидія корупції. Створення і розвиток Суспільного мовлення в Україні. Журналістика на вістрі боротьби в умовах російської агресії.

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ
ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ»

Тема 1. Пражурналістські явища античності.
План семінарського заняття

1. Поняття пражурналістики: основні критерії та ознаки.
2. Соціальна інформація в античному суспільстві.
3. Агора як простір публічної комунікації в Давній Греції.
4. Ораторське мистецтво та його суспільна функція.
5. Політична комунікація в античному полісі. Театр як форма суспільної комунікації. «Acta Senatus» та «Acta diurna» у Давньому Римі.
6. Інформаційна функція публічних написів, оголошень і повідомлень.
7. Видатні античні ритори та антична риторична традиція.

Питання для рефлексії

1. Які форми суспільної комунікації античності можна вважати передумовами виникнення журналістики?
2. Чим соціальна інформація античного суспільства відрізнялася від сучасної журналістської інформації?
3. Чому агора стала важливим простором публічної комунікації?
4. Яку роль відігравало ораторське мистецтво у формуванні громадської думки?
5. Чи можна вважати античний театр засобом масової комунікації?
6. Які функції виконували Acta Senatus та Acta diurna?
7. Які елементи сучасної журналістики можна простежити в античних інформаційних практиках?

Основні категорії та поняття теми

Пражурналістика; соціальна інформація; публічна комунікація; агора; античний поліс; ораторське мистецтво; риторика; громадська думка; політична комунікація; театр; публічні написи; оголошення; Acta Senatus; Acta diurna; Цицерон.

Тематика індивідуальних доповідей

1. Антична риторика як передумова розвитку журналістики.
2. «Acta diurna» як рання форма публічної інформації.
3. Цицерон і антична традиція суспільної комунікації.
4. Театр Давньої Греції як засіб формування громадської думки.
5. Публічні написи та оголошення в античному суспільстві.

Практичний кейс.

«Acta diurna»: новини, які мали побачити всі

Ознайомитися з історією «Acta diurna» – одного з найвідоміших інформаційних явищ античного Риму. З'ясувати, які відомості могли бути представлені в таких повідомленнях, хто був їхнім потенційним читачем/слухачем і які функції вони виконували в суспільстві. Порівняти структуру античного інформаційного повідомлення із сучасною короткою новиною.

Завдання: уявити себе редактором «Acta diurna» та підготувати 5 коротких інформаційних повідомлень про один день життя сучасного міста у стилі античного інформаційного бюлетеня.

Тема 2. Історичний вимір концепту «свобода слова». «Памфлетна війна». Журналістика та буржуазні революції.

План семінарського заняття

1. Свобода слова як суспільно-політична та правова категорія.
2. Історичні передумови формування концепції свободи преси.
3. Друкарство і розширення можливостей публічної комунікації. Реформація та розвиток публіцистики.
4. Памфлет як інструмент суспільної та політичної комунікації. «Памфлетна війна» в Англії.
5. Джон Мільтон і «Ареопагітика». Англійська революція та розвиток періодичної преси.
6. Французька революція і журналістика. Журналістика як інструмент політичної мобілізації.
7. Американська революція: журналістика епохи.

Питання для рефлексії

1. Чому свобода слова стала важливою політичною та правовою вимогою Нового часу?
2. Як винайдення друкарства змінило можливості поширення суспільно значущої інформації?
3. Чи можна розглядати памфлет як історичного попередника сучасної політичної журналістики?
4. Чому «памфлетна війна» стала важливим явищем політичної комунікації?
5. У чому полягало значення «Ареопагітики» Джона Мільтона для формування ідеї свободи преси?
6. Чи може журналістика бути одночасно засобом інформування та політичної мобілізації?

7. Які уроки буржуазних революцій важливі для розуміння сучасної свободи слова?

Основні категорії та поняття теми

Свобода слова; свобода преси; цензура; друкарство; публічність; публіцистика; памфлет; «памфлетна війна»; «Ареопагітика»; Джон Мільтон; періодична преса; політична комунікація; політична мобілізація; Реформація; Англійська революція; Французька революція; Американська революція.

Тематика індивідуальних доповідей

1. Персоналізація журналістики XVIII століття: авторська позиція та роль журналіста в публічній комунікації.
2. Журналістика та політичні революції.
3. «The Tatler», «The Spectator» і «The Guardian.
4. «The Times» як модель впливової політичної газети XIX століття.
5. Вільям Коббет і «Political Register»: політична журналістика як форма громадянської активності.
6. Вільям Томас Стед і «нова журналістика»: інновації в журналістській практиці.
7. Даніель Дефо – журналіст і публіцист: особливості його журналістської практики.
8. Публіцистика Джонатана Свіфта: сатира як засіб суспільної критики.
9. Французька журналістика епохи Просвітництва: преса, суспільство та ідеї свободи.
10. Французькі просвітителі та становлення ліберальної концепції друку.
11. Від революційної публіцистики до масової преси: трансформація французької журналістики XVIII–XIX століть.
12. Бенджамін Франклін – видавець і журналіст: інновації американської преси XVIII століття.
13. «Памфлетна війна» в роки Американської революції: журналістика та політична мобілізація.
14. Томас Пейн – журналіст і публіцист Американської революції.
15. Публіцистика Томаса Пейна: аргументація, політична мобілізація та вплив на аудиторію.
16. Американська журналістика після Війни за незалежність: нові політичні та суспільні функції преси.

Практичний кейс 1.
«Як народжується газета»

Проаналізувати одне з ранніх друкованих періодичних видань Європи. З’ясувати, чому саме в цей історичний момент виникла потреба в регулярному

поширенні новин, хто був цільовою аудиторією та як видання отримувало інформацію.

Завдання: скласти редакційний план одного номера такої газети: 5-7 матеріалів, їхні жанри, теми, джерела інформації та порядок розміщення.

Практичний кейс 2.

«Ля Газетт»: редактор у XVII столітті

Ознайомитися з історією «La Gazette» Теофраста Ренодо. Проаналізувати принципи організації видання, тематику, періодичність, структуру та взаємодію журналістики з державною владою.

Завдання: уявити себе редактором «La Gazette» і підготувати концепцію одного номера: головна тема, інформаційна політика, добір новин, редакційна колонка та заголовки.

Практичний кейс 3.

«Памфлетна війна»: коли журналістика стає зброєю

Дослідити роль памфлетів у період Англійської революції або Війни за незалежність США. Проаналізувати, як автори використовували аргументацію, емоційний вплив, сатиру, образ ворога та заклики до аудиторії.

Завдання: написати два короткі памфлети з протилежними позиціями щодо однієї суспільної проблеми. Після цього визначити, які журналістські та маніпулятивні прийоми використано в кожному тексті.

Практичний кейс 4.

«Ареопагітика»: журналіст проти цензора

Ознайомитися з основними ідеями «Ареопагітики» Джона Мільтона та з’ясувати, чому цей текст став важливим для історії свободи друку.

Завдання (робота в групах): змоделювати засідання редакції XVII століття (за участі: редактора, цензора, автора матеріалу, представника читацької аудиторії), на якому вирішується питання: чи має держава право попередньо дозволяти або забороняти публікацію матеріалів. Провести аудиторну дискусію. Після дискусії підготувати короткий редакційний висновок.

Практичний кейс 5.

«The Spectator»: журналістика, яка навчала жити

Проаналізувати один із матеріалів «The Spectator» Джозефа Аддісона або Річарда Стіла. Визначити тему, цільову аудиторію, авторську позицію, спосіб роботи з прикладами, гумором та моральним висновком.

Завдання: перетворити принципи просвітницької журналістики XVIII століття на сучасну колонку для студентського медіа.

Практичний кейс 6.
«Penny press»: чому газета стала масовою

Дослідити появу дешевої американської преси у 1830-1840-х роках на прикладі «The New York Sun», «The New York Herald» або іншого видання. Визначити, що змінилося в тематиці, стилі, способах поширення та фінансовій моделі газети.

Завдання: порівняти один номер penny press із сучасним новинним сайтом. Створити таблицю «Що зробило газету масовою?» і сформулювати 5 принципів, які збереглися в сучасній журналістиці.

Практичний кейс 7.
«Журналістика за один цент»

Уявити, що редакція першої дешевої масової газети відкривається сьогодні. Перед редакційною командою стоїть завдання: залучити максимально широку аудиторію за мінімальної вартості продукту.

Завдання: розробити концепцію сучасної «penny press»: назву медіа, цільову аудиторію, 5 основних тематичних рубрик, принципи заголовків, модель поширення та джерело доходу.

Тема 3. Журналістика і становлення національної самосвідомості українства. Українська журналістика як об'єкт правового переслідування, наслідки цензурного тиску для журналістики

План семінарського заняття

1. Журналістика і становлення національної самосвідомості українства.
2. Роль журналістики у формуванні політичної свідомості української нації.
3. Поняття цензури та її основні історичні форми. Цензура в європейських державах.
4. Цензурна політика імперій та диктатур щодо українського слова: історичний вимір.
5. Цензура як фактор розвитку української журналістики.
6. Взаємозв'язок цензури, самоцензури та професійної журналістики.

Питання для рефлексії

1. Яким чином журналістика може впливати на формування національної самосвідомості?
2. Чому українське слово стало об'єктом системного цензурного переслідування?
3. Чи може цензура не лише обмежувати журналістику, а й змінювати напрями її розвитку?
4. У чому відмінність між цензурою та самоцензурою?

5. Як заборони щодо української мови впливали на розвиток української преси?
6. Чи здатна журналістика зберігати суспільну функцію в умовах жорсткої цензури?
7. Які наслідки історичного цензурного досвіду можуть бути помітними в українському медійному просторі сьогодні?

Основні категорії та поняття теми

Національна самосвідомість; національна ідентичність; українська журналістика; українська преса; цензура; самоцензура; цензурна політика; імперська політика; свобода слова; свобода преси; правове переслідування; публіцистика; національний дискурс; громадська думка.

Тематика індивідуальних доповідей

1. Газета «Зоря Галицька» та її роль у висвітленні діяльності Головної Руської Ради.
2. Дискусія про шляхи розвитку українства 1888-1889 років: Б. Грінченко, М. Комаров, М. Драгоманов на сторінках журналу «Зоря».
3. Журнал «Київська старина»: історія видання, програмні засади, провідні автори.
4. Журнал «Основа» та його роль у розвитку української журналістики.
5. І. Нечуй-Левицький «Криве дзеркало української мови»: спроба критичного аналізу впливу мови преси на комунікацію з читачем.
6. І. Нечуй-Левицький «Українство на літературних позвах з Московщиною» як формула розвитку української літератури.
7. І.Срезневський: концепція української національної мовної ідентичності автора.
8. М. Костомаров «Дві руські народності»: історіософська концепція, суть відмінностей українців і росіян.
9. М. Костомаров «Думки южноруса»: освітня концепція автора.
10. М. Костомаров «Українофільство»: ідейний зміст і суть аргументів автора.
11. Народовська преса: «Вечерниці», «Мета», «Нива», «Русалка» – коротка характеристика видань.
12. П. Куліш «Зазивний лист до української інтелігенції»: ідейний зміст, логіка претензій автора.
13. П. Куліш «Листи з хутора»: чи здатен «хуторянин» реалізувати українську національну ідею?

Практичний Кейс 1.
«Львів та Харків – дві інформаційні реальності»

Дослідити перші періодичні видання Львова, зокрема «Gazette de Leopol», та визначити їхню мовну, тематичну й культурну специфіку. Порівняти її з одним із ранніх видань Харкова.

Завдання: створити порівняльний профіль двох редакцій: аудиторія, мова, тематика, автори, видавці, політичний і культурний контекст, джерела інформації. Сформулювати висновок про роль міста у формуванні журналістської традиції.

Практичний кейс 2.

«Львів і Харків: два медіацентри»

На основі історії української періодики XIX століття дослідити Львів і Харків як два осередки розвитку журналістики. Особливу увагу звернути на мовні, змістові, стилістичні та тематико-проблемні відмінності преси.

Завдання: створити медіакарту двох міст XIX століття: видання; редактори; автори; аудиторія; тематика; суспільний вплив.

Практичний кейс 3.

«Харківський Демокрит»: чи може сатира змінити суспільство?

Дослідити «Харьківський Демокрит» Василя Масловича як ранню спробу сатиричного журналу на українських землях. Визначити, які суспільні явища могла висміювати тогочасна журналістика та якими засобами вона впливала на читача.

Завдання: знайти сучасний сатиричний медіаматеріал і порівняти його з принципами сатиричної журналістики XIX століття. Підготувати короткий аудіокоментар «Що змінилося в журналістській сатирі за 200 років?».

Практичний кейс 4.

«Основа»: журнал як культурний проєкт

Дослідити програму, структуру та авторське ядро журналу «Основа». З’ясувати, чому видання стало важливою трибуною українських митців, публіцистів і науковців.

Завдання: уявити себе сучасною редакцією «Основи». Розробити концепцію цифрового журналу, який виконував би подібну культурну функцію сьогодні: назва, місія, аудиторія, рубрики, автори, формати контенту, канали поширення.

Практичний кейс 5.

«Газета, якої не мало бути»

Обрати українське видання XIX або XX століття, існування якого було обмежене цензурою, політичними переслідуваннями чи іншими репресивними механізмами.

Завдання: підготувати журналістський матеріал у форматі «Історія одного забороненого медіа»: 1 хвилина відео або 3-5 хвилин подкасту. Обов'язково показати не лише факт заборони, а й те, як вона вплинула на журналістів, аудиторію та подальший розвиток української культури.

Тема 4. Українська журналістика у добу визвольних змагань та революційних трансформацій 1919-1920 рр.

План семінарського заняття

1. Преса як засіб формування політичної та національної ідентичності.
2. Феномен М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Є. Чикаленка, С. Єфремова.
3. «Медовий рік української преси» (від березня 1917 р.-до березня 1918 р.). Політична журналістика доби визвольних змагань. Доба Гетьманату, Директорії УНР.
4. Преса та формування українського національного дискурсу. Протидія партійно-радянській пресі. Проблема взаємодії журналістики і політики.
5. Значення журналістської спадщини доби визвольних змагань для сучасної України.

Питання для рефлексії

1. Чому період 1917-1920 рр. став важливим етапом розвитку української преси?
2. Яку роль відігравала преса у формуванні української політичної та національної ідентичності?
3. Чому цей період називають «медовим роком української преси»?
4. У чому полягав взаємозв'язок журналістики та політичної боротьби?
5. Чи могла журналістика доби визвольних змагань залишатися політично нейтральною?
6. Як преса протистояла російському більшовицькому інформаційному впливу?
7. Які елементи журналістської спадщини 1917-1920 рр. є актуальними для сучасної України?

Основні категорії та поняття теми

Українська революція 1917-1921 рр.; визвольні змагання; українська преса; національна ідентичність; політична журналістика; політична комунікація; «медовий рік української преси»; УНР; Гетьманат; Директорія; партійна преса; більшовицька преса; національний дискурс.

Тематика індивідуальних доповідей

1. Преса як засіб формування політичної та національної ідентичності українців у 1917-1921 рр.
2. Українська журналістика доби Центральної Ради: основні видання, тематика та політичні орієнтації.
3. Політична журналістика доби Української Центральної Ради.
4. Преса Української Держави Павла Скоропадського: між державотворенням і політичним контролем.
5. Українська журналістика доби Гетьманату: тематичні пріоритети та політична боротьба.
6. Преса доби Директорії УНР: особливості функціонування в умовах політичної нестабільності.
7. Політична журналістика доби визвольних змагань: журналістика між професією та політичною діяльністю.
8. Протидія української преси партійно-радянській пресі в період визвольних змагань.
9. Українська та більшовицька преса: зіткнення інформаційних і політичних наративів у 1917-1921 рр.
10. Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Євген Чикаленко, Сергій Єфремов: феномен журналіста-політика.
11. Мова української преси доби визвольних змагань як інструмент національної ідентифікації.
12. Національна ідея в українській публіцистиці доби визвольних змагань.
13. Проблема державності в українській журналістиці 1917-1921 рр.

Практичний кейс 1.
«Українська преса доби визвольних змагань: медіа нової держави»

Обрати одне періодичне видання доби Української революції 1917-1921 років. Дослідити його програму, цільову аудиторію, тематику, авторів, мову та політичний контекст.

Завдання: уявити себе редактором видання 1918 року. Розробити концепцію одного номера: головна тема, 5 публікацій – заголовки, редакційна стаття та коротке пояснення інформаційної політики редакції.

Тема 5. Сталінізм та свобода слова. Культ особи та преса в Україні.

План семінарського заняття

1. Тоталітаризм та свобода слова. Особливості радянської моделі журналістики. Преса як інструмент державної та ідеологічної політики. Мова як інструмент ідеологічної політики.

2. Цензура та самоцензура в радянській журналістиці. Культ особи та його відображення в пресі. Основні характеристики журналістського тексту сталінської доби. Пропаганда та політична комунікація. Замовчування, маніпулювання та конструювання інформаційної картини дійсності.
3. Репресії проти українських журналістів, письменників і діячів культури. «Розстріляне відродження» та українська журналістика. Замовчування Голодомору-Геноциду 1932-1933 рр. Методи ліквідації національної думки, протиставлення ідеї українського відродження гасла «радянського патріотизму» і братання двох культур.
4. Антиукраїнські дії відділу преси ЦК КП(б)У 40-50-х рр. (розпорядження про вилучення праць М. Грушевського та В. Винниченка).
5. Антиукраїнська діяльність Л. Кагановича проти української інтелігенції та преси.
6. Висвітлення «ждановщини» і «лисенківщини» в медіа.
7. Антирадянські ідеї на сторінках підпільних і закордонних видань (журнал «На чатах», «Літературна Україна», «Свобода» та ін.).
8. Наслідки сталінської моделі для розвитку української журналістики.

Питання для рефлексії

1. Чому тоталітарна держава прагне контролювати інформаційний простір?
2. Як радянська преса перетворилася на інструмент державної та ідеологічної політики?
3. У чому різниця між інформуванням, пропагандою та маніпуляцією?
4. Як цензура і самоцензура впливали на журналістський текст?
5. Якими мовними та композиційними засобами преса конструювала «правильну» картину дійсності?
6. Чому замовчування суспільно важливих подій може бути формою інформаційного впливу?
7. Які наслідки сталінської моделі журналістики могли зберігатися в українському медійному просторі після розпаду СРСР?

Основні категорії та поняття теми

Тоталітаризм; свобода слова; радянська журналістика; державна пропаганда; політична комунікація; ідеологія; цензура; самоцензура; культ особи; маніпуляція; замовчування; конструювання реальності; радянський патріотизм; Голодомор-геноцид; репресії; «Розстріляне відродження»; інформаційний контроль.

Тематика індивідуальних доповідей

1. Тоталітаризм і свобода слова: несумісність політичного контролю та незалежної журналістики.

2. Радянський журналіст: професіонал, пропагандист чи державний службовець?
3. Русифікація інформаційного простору України та її відображення в пресі.
4. Самоцензура журналіста в тоталітарному суспільстві: причини, механізми та наслідки.
5. Культ особи Сталіна та його відображення в радянській пресі.
6. Образ Сталіна в українській радянській пресі: журналістські технології формування культу особи.
7. Образ «ворога» в радянській журналістиці: конструювання та функції.
8. Образ «радянської людини» в українській пресі: журналістика як інструмент соціальної інженерії.
9. «Радянський патріотизм» у пресі та протиставлення українській національній ідеї.
10. Концепція «братерства культур» у радянській журналістиці та її ідеологічне значення.
11. «Розстріляне відродження» і українська журналістика: знищення інтелектуального та журналістського середовища.
12. Голодомор-геноцид 1932-1933 рр. і радянська інформаційна політика: механізми замовчування.
13. Формування альтернативної інформаційної пам’яті про Голодомор: журналістика, свідчення, діаспорна преса.
14. Українське культурне відродження та радянська журналістика: механізми протистояння.
15. Відділ преси ЦК КП(б)У в період 1940-1950-х років: контроль над українським інформаційним простором.
16. Вилучення праць Михайла Грушевського та Володимира Винниченка: цензура як механізм формування історичної пам’яті.
17. Антиукраїнська політика Л. Кагановича та її вплив на українську пресу й інтелігенцію.
18. «Ждановщина» в радянській журналістиці: боротьба з «ідеологічними відхиленнями».
19. «Лисенківщина» та радянська журналістика: наука, ідеологія і маніпулювання інформацією.
20. Наукова дискусія під контролем ідеології: журналістське висвітлення «лисенківщини».
21. Як радянська журналістика формувала образ минулого України.
22. Історична пам’ять як об’єкт радянської інформаційної політики.

23. Заборонена історія на сторінках альтернативної української преси.

Практичний кейс 1.

«Коли газета стає голосом влади»

Обрати один номер української радянської газети 1920-1930-х років. Проаналізувати, як у ньому представлені влада, суспільство, праця, культура, вороги держави та «правильний» громадянин.

Завдання: виділити в номері 10 мовних або композиційних маркерів ідеологічного впливу. Для кожного пояснити, як він формує ставлення читача до події. Після цього написати один із матеріалів в сучасному нейтральному журналістському стилі.

Практичний кейс 2.

«Словник радянського журналіста»

Надано перелік нейтральних слів і словосполучень: *протест, опозиція, критика влади, голод, репресії, національна культура, політичний противник*.

Завдання: показати, якими евфемізмами або ідеологічно маркованими словами ці поняття могли замінюватися в радянському інформаційному дискурсі.

Практичний кейс 3.

«Як створюється образ ворога»

Редакція має підготувати матеріал про умовну групу, оголошену політичним противником.

Завдання: визначити, які характеристики, епітети, факти та композиційні прийоми формують негативний образ; створити карту конструювання образу ворога.

Практичний кейс 4.

«Напишіть матеріал, якого не могло бути»

Після опрацювання всіх джерел студент повертається до початкової ситуації.

Роль: ви – журналіст української радянської газети, березень-червень 1933 року.

У вас є: офіційні документи; повідомлення з районів; щоденники очевидців; матеріали Ґарета Джонса; матеріали Малколма Маґґеріджа; дипломатичні повідомлення; матеріали української преси поза межами УСРР.

Завдання 1. Визначте інформаційне поле

Розподіліть інформацію на три групи:

А. Те, що можна було надрукувати.

Б. Те, що можна було надрукувати лише після зміни формулювання.

В. Те, що не могло бути відкрито оприлюднене.

Для кожного факту обґрунтуйте рішення.

Завдання 2. Відтворіть механізм замовчування

Виберіть один факт і покажіть чотири етапи його перетворення: реальна подія; документ/свідчення; редакторська обробка; газетний текст. Наприклад: масова смертність; повідомлення очевидця; «продовольчі труднощі»; матеріал про «тимчасові труднощі виконання хлібозаготівель»

Завдання 3. Напишіть два тексти**:** *текст А – «офіційний»* **(**напишіть газетну замітку обсягом 120-150 слів, максимально наближену до логіки радянського інформаційного дискурсу; *текст Б – «журналістський»* (напишіть матеріал обсягом 200-250 слів, використовуючи інформацію з доступних вам альтернативних джерел). У другому тексті: чітко відокремлюйте факт від оцінки; вказуйте джерело інформації; не використовуйте інформацію, якої немає у джерелах; покажіть масштаб проблеми через конкретні факти; використовуйте людські свідчення лише з відповідним контекстом.

Тема 6. Боротьба за свободу преси в добу лібералізації суспільства («хрущовської відлиги»). Українська самвидавна преса. Дисидентська та рухівська публіцистика. Перебудова в країні та пресі

План семінарського заняття

1. Медійні вияви «хрущовської відлиги» в Україні. Публічний дискурс в цю добу.
2. Зміни в інформаційній політиці СРСР. Межі лібералізації преси.
3. Відновлення дискусійності в суспільному просторі. Українська самвидавна преса.
4. Преса доби «застою». Дисидентська журналістика. Рухівська преса. «Український вісник».
5. Роль В’ячеслава Чорновола та інших представників дисидентського руху.
6. Перебудова. Гласність і розширення інформаційного простору. Формування засад національної української журналістики.

Питання для рефлексії

1. Чому «хрущовська відлига» не означала повного утвердження свободи слова?
2. Як зміни інформаційної політики СРСР вплинули на журналістику?
3. Чому самвидав став альтернативним каналом суспільної комунікації?
4. У чому полягала відмінність між офіційною та дисидентською журналістикою?
5. Чому «Український вісник» став важливим явищем української публіцистики?
6. Яку роль відіграли В’ячеслав Чорновіл та інші дисиденти у боротьбі за свободу слова?

7. Чи можна вважати перебудову та гласність початком формування сучасної української журналістики?

Основні категорії та поняття теми

«Хрущовська відлига»; лібералізація; гласність; цензура; самоцензура; самвидав; дисидентська журналістика; дисидентський рух; публіцистика; «Український вісник»; рухівська преса; інформаційний простір; перебудова; свобода слова.

Тематика індивідуальних доповідей

1. В’ячеслав Чорновіл та журналістика.
2. Журналістська діяльність І. Багряного.
3. Опозиційні публікації Євгена Сверстюка.
4. Заборонені теми в українській пресі доби «відлиги».
5. Проблема «повернення пам’яті» в українській пресі 1950–1960-х років.
6. Тематика українського самвидаву 1960-1970-х років.
7. Українська мова як тема самвидавної журналістики.
8. «Шістдесятники» та нові теми українського публічного простору.
9. Українська дисидентська публіцистика: тематика, жанри, автори.
10. Мова і стиль дисидентської журналістики.
11. Рухівська преса як новий тип української політичної журналістики.
12. Журналістська діяльність Івана Дзюби: між публіцистикою та громадянською позицією.
13. Іван Світличний і український самвидавний інформаційний простір.
14. Євген Сверстюк як публіцист і представник української дисидентської журналістики.
15. Іван Кандиба та дисидентський інформаційний рух.
16. Алла Горська, шістдесятники та формування альтернативного культурного дискурсу.
17. Голодомор у публічному дискурсі кінця 1980-х років.
18. Політичні репресії та їхнє переосмислення в пресі доби перебудови.
19. Чорнобильська катастрофа і проблема інформаційної відкритості.
20. Чорнобиль у радянській та українській пресі: від замовчування до публічної дискусії.
21. Гласність і поява нових журналістських жанрів та форматів.
22. Критична журналістика в умовах перебудови.
23. Національне питання в українській пресі доби перебудови.
24. Українська мова в інформаційному просторі кінця 1980-х років.
25. Українська національна ідея в журналістиці 1960–1990 років.

Практичний кейс 1.

«Журналістика в умовах пропаганди»

Проаналізувати один номер радянського історичного або суспільно-політичного видання. Визначити, як ідеологія впливала на вибір тем, заголовки, добір фактів, оцінну лексику, композицію матеріалів та образ історичної події. Програма курсу окремо передбачає аналіз впливу комуністичної ідеології та політичної цензури на історичні видання.

Завдання: переписати один матеріал у форматі сучасної фактологічної журналістики, максимально відокремивши факт від ідеологічної оцінки. Окремо позначити, які слова та конструкції були носіями пропагандистського впливу.

Практичний кейс 2.

«Самвидав: медіа без редакції»

Дослідити один із прикладів українського самвидаву 1960–1980-х років. З'ясувати, хто створював видання, як воно розмножувалося, як знаходило читачів і якими були ризики для авторів та поширювачів.

Завдання: створити концепцію сучасного «самвидавного» медіа в умовах блокування основних інформаційних каналів. Визначити формат, спосіб поширення, систему захисту джерел, модель редакційної взаємодії та принципи перевірки інформації.

Практичний кейс 3.

«Український вісник»: коли журналістика стає свідченням

Дослідити роль «Українського вісника» у розвитку дисидентської преси та його взаємозв'язок із політичними подіями.

Завдання: обрати одну публікацію та проаналізувати її як журналістське свідчення: хто говорить, про що, кому адресовано текст, які факти зафіксовано, які ризики існували для автора та чому цей матеріал важливий сьогодні.

Практичний кейс 4.

«Перетворити архів на подкаст»

Обрати одну історичну подію, журналіста, редакцію або періодичне видання з історії української журналістики. Знайти 3-5 історичних джерел і на їх основі підготувати концепцію 5-хвилинного подкасту.

Практичне завдання: розробити сценарний план. Окремо зазначити, які звуки, архівні записи, музику або голоси могли б бути використані для створення атмосфери.

Практичний кейс 5.

«Чорнобиль: новина, яку приховали»

Дослідити інформаційне висвітлення Чорнобильської катастрофи 1986 року в радянських медіа.

Завдання: порівняти офіційне повідомлення радянської преси з альтернативними свідченнями, які поширювалися через інші канали. Скласти таблицю: факт; що повідомлялося; що замовчувалося; чому це було важливо для суспільства; наслідки інформаційного замовчування. Завершити роботу коротким редакційним матеріалом «Як мала б виглядати чесна новина про Чорнобиль?»

Практичний кейс 6.

«Як критикувати систему мовою самої системи?»

«Інтернаціоналізм чи русифікація?»: як журналіст говорить правду мовою системи

Проблемна ситуація: 1965 рік. Український письменник, літературний критик і публіцист Іван Дзюба пише працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Безпосереднім поштовхом до її написання стали арешти української інтелігенції 1965 року. Текст був адресований, зокрема, партійному керівництву УРСР, а згодом поширювався самвидавом і вийшов за кордоном. Автор опинився у складній комунікаційній ситуації: як говорити про русифікацію, національні права та становище української мови в системі, яка сама визначала межі допустимого публічного висловлювання?

Автор обирає незвичайну стратегію: значну частину аргументації будує через цитати з праць комуністичних ідеологів та офіційно визнані радянські принципи національної політики. Тобто він використав мову офіційної ідеології для критики практики радянської національної політики.

Опрацюйте фрагмент з праці видатного українського дисидента Івана Дзюби, який аргументує необхідність повернення до проголошених радянською ідеологією принципів національної політики: *«Я глибоко переконаний, що для справи будівництва комунізму, для майбутнього комуністичного суспільства, для долі світового комуністичного руху сьогодні важко знайти щось корисніше й необхідніше, як відновлення ленінської політики, бо йдеться про долю цілих націй».*

Завдання: проаналізуйте, чому автор, говорячи про українську мову та національне питання, апелює до: комунізму; офіційної національної політики; принципів, які формально визнавала радянська система. Головне питання: це компроміс із системою чи журналістська стратегія переконання адресата? Обґрунтуйте відповідь.

Практичний кейс 7.

«Революція слів»: В’ячеслав Чорновіл як журналіст у діалозі з владою

Ситуація: 1987 року В’ячеслав Чорновіл відновлює видання «Українського вісника» після п’ятнадцятирічної перерви. У серпні 1987 року виходить VII випуск журналу. Чорновіл уже не приховує свого імені як редактора. Центральним матеріалом номера стає «Відкритий лист до Генерального секретаря ЦК КПРС Горбачова Михайла Сергійовича». У ньому журналіст звертається безпосередньо до найвищого керівника СРСР і аналізує проголошені перебудову та демократизацію через український досвід — репресії, становище політв’язнів, свободу критики, національне питання, діяльність КДБ та стан української мови й культури. Особливо цікаво, що Чорновіл не просто критикує владу. Він використовує її власну політичну лексику як інструмент аргументації.

Першоджерело: *В’ячеслав Чорновіл, «Відкритий лист до Генерального секретаря ЦК КПРС Горбачова Михайла Сергійовича», «Український вісник», вип. VII, Київ-Львів, серпень 1987*: «…та хоча Ви називаєте теперішні зміни в країні революційними, доводиться із жалем констатувати, що це покищо «революція слів». Щоб зламати міцний хребет партійно-радянської бюрократії, Вам вочевидь не стає активних і чесних союзників та помічників, їх значно побільшає, якщо перестанемо замовчувати і відсовувати на задній плян перебудови такі важливі проблеми, як право на вільну критику й легальну опозицію та національне питання». Після цієї характеристики Чорновіл переходить до питання про те, чому проголошені демократичні зміни не можуть бути повноцінними без свободи критики, легальної опозиції та відкритого обговорення національного питання: «Цілком логічний висновок, що саме у жорстокому придушенні всього вільнодумства, духу критики і сумніву одна з найголовніших причин того застою – суспільно-політичного, духовного і економічного – в якому опинилася країна на протязі цілого двадцятиліття. І так само логічно думати, що самої офіційної, регламентованої, підконтрольної партійним органам гласності для духовного оздоровлення суспільства і руху вперед замало і що необхідно у тих чи інших формах допустити те, що можна назвати інакодуманням, легальною опозицією чи просто незалежною критикою».

Завдання: визначте, яку проблему порушує Чорновіл і яку головну тезу обстоює; Поясніть, якими аргументами автор доводить, що «революція слів» ще не означає реальних суспільних змін; запропонуйте одне сучасне

медіаформатне продовження цього матеріалу: новина, фактчек, інтерв'ю або розслідування.

Практичний кейс 8.

І. Багряний: «Вітчизна» і «родіна».

Джерело: *Іван Багряний, памфлет «Чому я не хочу вертатися до СРСР».*

Першоджерело: «…Я є українець, робітник з походження, маю 35 років, уроджений на Полтавщині (тепер Сумщина), зараз живу без сталого житла, в вічній нужді, никаючи, як бездомний пес, по Європі, утікаючи перед репатріаційними комісіями з СРСР, що хочуть повернути мене на «родіну». Я не хочу вертатись на ту «родіну». Нас тут сотні тисяч таких, що не хочуть вертатись. Нас беруть із застосуванням зброї, але ми чинимо скажений опір, ми воліємо вмерти тут, на чужині, але не вертатись на ту «родіну». Я беру це слово в лапки, як слово, наповнене для нас страшним змістом, як слово чуже, з таким незрівнянним цинізмом нав'язуване нам радянською пропагандою. Більшовики зробили для 100 національностей єдину «совітську родіну» і навязують її силою, цю страшну тюрму народів, звану СРСР. Вони її величають «родіна» і ганяються за нами по цілому світу, щоб на аркані потягти нас на ту «родіну». При одній думці, що вони таки спіймають і повернуть, в мене сивіє волосся, і вожу з собою дозу ціанистого калію, як останній засіб самозахисту перед сталінським соціалізмом, перед тою «родіною». Для європейців і для громадян всіх частин світу (крім СРСР) дивно й незрозуміло, як-то може людина утікати від своєї Вітчизни і не хотіти вертатись на неї. То, мабуть, великі злочинці, що бояться кари за великі гріхи перед своєю Вітчизною? Мабуть, тому до нас ставляться з такою ворожістю. Дійсно, тут є чому дивуватися для тих, для кого слово «Вітчизна» наповнене святим змістом. Що може бути милішого за Вітчизну, за ту землю, де народився і ходив по ній дитячими ногами, де лежать кості предків, де могила матері. Для нас слово «Вітчизна» також наповнене святим змістом і може більшим, як для будь-кого іншого. Але не сталінська «родіна». Мені моя Вітчизна сниться щоночі. Вітчизна моя, Україна, одна з «рівноправних» республік в федерації, званій СРСР. Я не тільки не є злочинцем супроти своєї Вітчизни, а, навпаки, я витерпів за неї третину свого життя по радянських тюрмах і концтаборах ще до війни. Вона мені сниться щоночі, і все ж я не хочу нині вертатись до неї. Чому? Бо там більшовизм».

«… Я вернусь до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, в Європі, і там, по сибірських концтаборах, тоді, коли

тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська, коли НКВС піде вслід за гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький».

Завдання: проаналізуйте, як автор переконує читача в тому, що любов до Батьківщини не означає прийняття політичного режиму.

1. Визначте, яке запитання читача передбачає автор і як він на нього відповідає.
2. Проаналізуйте протиставлення «Вітчизна – родіна». Якого значення набуває кожне поняття?
3. Знайдіть у фрагменті особисте свідчення, факт і емоційний аргумент.
4. Визначте, як автор використовує власну біографію як доказ своєї позиції.
5. Сформулюйте одним реченням головний публіцистичний меседж цього фрагмента.

Тема 7. Журналістика в умовах відновлення Української держави з 1991 р. Боротьба за національну ідентичність та свободу слова. Протидія російському агресору та українська журналістика

План семінарського заняття

1. Основні етапи розвитку української журналістики після 1991 року.
2. Демонополізація та трансформація медіасистеми.
3. Українська журналістика та формування національної ідентичності.
4. Мова українських медіа та проблема інформаційної спадщини СРСР.
5. Свобода слова в незалежній Україні. Політичний та економічний вплив на медіа.
6. Розвиток незалежної журналістики. Журналістські розслідування та протидія корупції.
7. Українська журналістика в умовах російської агресії.
8. Роль журналістики у документуванні подій війни.

Питання для рефлексії

1. Які ключові етапи пройшла українська журналістика після проголошення незалежності?
2. Як зміна політичної системи вплинула на українську медіасистему?
3. Чому демонополізація медіа не завжди означає забезпечення їхньої незалежності?
4. Як українські медіа впливають на формування національної ідентичності?
5. Які наслідки радянської інформаційної спадщини відчувалися в українській журналістиці після 1991 року?
6. У чому полягають основні загрози свободі слова в незалежній Україні?

7. Яку роль відіграють журналістські розслідування у протидії корупції?
8. Як повномасштабна війна змінила функції української журналістики?
9. Чи змінилося співвідношення між функціями журналістики як джерела інформації, інструменту документування та засобу національного спротиву?
10. Якою має бути українська журналістика в умовах війни та післявоєнного відновлення держави?

Основні категорії та поняття теми

Українська журналістика; медіасистема; демонополізація; медіавласність; медіаконцентрація; свобода слова; незалежна журналістика; політичний вплив; економічний вплив; національна ідентичність; інформаційна спадщина СРСР; журналістське розслідування; корупція; інформаційна війна; російська агресія; воєнна журналістика; документування війни; національний спротив; медіабезпека.

Тематика індивідуальних доповідей

1. «Революція гідності» та українська журналістика.
2. Гібридні війни російського агресора та українська журналістика.
3. Журналістика в Україні та протидія російській пропаганді.
4. Політичний тиск на українські медіа в 1990-х роках.
5. Цензура та «темники» в українській журналістиці.
6. Постать Г. Гонгадзе та українська журналістика.
7. «Касетний скандал» та його вплив на медійну систему України.
8. Суспільне мовлення в Україні.
9. Становлення незалежної журналістики-розслідування в Україні.
10. Українська журналістика та російська війна проти України: національний медіафронт.
11. Мова українських медіа після 2014 року.
12. Мова українських медіа в умовах повномасштабної війни.
13. Журналістика як джерело документування російсько-української війни.
14. Національна ідентичність у медіадискурсі незалежної України.
15. Українська історія в медіа: від радянських наративів до національного переосмислення.
16. Журналістика і процеси декомунізації.
17. Декомунізація українського інформаційного простору.
18. Деколонізація медіадискурсу незалежної України.
19. Медіа та переосмислення українського минулого
20. Історична пам’ять у сучасних українських медіа.
21. Українська історія в медіа: від радянських наративів до національного переосмислення.

Практичний кейс 1.
«Острів свободи»: національна журналістика в умовах епохи темників

Джерело: Юлія Мостова про «Дзеркало тижня» та журналістику доби цензури часів новітньої доби в Україні (Юлія Мостова: «*Дзеркало тижня» – це була cosa nostra передової частини української журналістики*», 3 грудня 2021 р. https://gongadzeprize.com.ua/yuliya-mostova-dzerkalo-tizhnya-ce-bula-cosa-nostra-peredovoi-chastini-ukrainskoi-zhurnalistiki).

Першоджерело: «Саме на сторінках «Дзеркала тижня» з'явилися перші розслідування. Але хочу вам сказати, що із самого початку в «Дзеркалі тижня» працювало лише п'ять журналістів ...І ви знаєте, що в цій ситуації ті люди, які публікувались у «Дзеркалі тижня», ніколи не входили в його штат….Я не можу зараз згадати всіх, але це були небайдужі, прогресивні, страшно зацікавлені в успіхові України, в її суб'єктності, люди. Однак на зміну …. захопливому періоду вседозволеності прийшов період цензури в українських ЗМІ. І «Дзеркало тижня» в цій ситуації перетворилося на острів свободи. Тому що в нас тоді почали друкуватися не лише ті люди, яким мало рамок інформаційного жанру, а й ті журналісти, які у своїх ЗМІ не могли собі дозволити висловлювати свої погляди. Це було десятиліття шизофренії, коли люди перебували у стані між кар'єрою і заробітком з одного боку, а совістю, цінностями та професійними болями – з іншого боку. І от ця друга половина реалізовувалась у «Дзеркалі тижня». Це був острів свободи, бо ви вже знаєте, вам розповідали, що таке темники, як вони виконувались практично в усіх засобах масової інформації. В «Дзеркалі тижня» вони не працювали ніколи. І тому люди реалізовувались тут. Аби боротися з адміністративною цензурою, необхідна була, звісно, в першу чергу сміливість. І вона була в нас, у наших авторів, і вона була в низки журналістів, які працювали на телевізійних каналах, що на той час уже відвоювали свої великі аудиторії. 1996-97 року, коли цензура почала вгвинчуватися в українське медійне тіло, на той час уже була створена ціла низка приватних ЗМІ, переважно телеканалів, які ніколи не претендували на заробіток, ніколи не претендували на самоокупність. Вони існували для того, щоб їх власники, згодом великою мірою олігархи, могли задобрити владу, в першу чергу президента, що дуже чутливо ставився до критики. Витратитися на ЗМІ, щоби підмазатись до президента і отримати від нього певний об'єкт приватизації чи стати на якийсь потік – так окуповувалися засоби масової інформації. Демонстрована власником лояльність в обмін на проєкти у промисловості, приватизації, в постачаннях нафти, газу тощо.

Далеко не всі журналісти погоджувалися бути засобами виробництва. Були бунти, про що досить детально розповідала вам Наталія Лигачова. Було протистояння, вони демонстрували сміливість. Коли разом із відходом Леоніда Кучми з України пішла класична цензура, боротьба за свободу стала не легшою, а складнішою. І в цей час якраз з'явилися спокуси. Тому що боротися проти Кучми простіше, ніж боротися проти себе. Журналістів почали купувати. І вони почали продаватись. У дуже великій кількості... Це період великих журналістських розслідувань у «Дзеркалі тижня».

Завдання: проаналізуйте цитату як свідчення редакційної свободи українського медіа 1990–2000-х років.

1. Чому «Дзеркало тижня» авторка називає «островом свободи»?
2. Який професійний вибір постає перед журналістом в умовах цензури?
3. Сформулюйте три ознаки редакційної незалежності, які можна визначити з вищенаведеного тексту.
4. Поясніть, як із незалежної редакційної позиції виростає журналістське розслідування.
5. Назвіть одну сучасну подібну загрозу редакційній незалежності, яка функціонально може виконувати роль темника.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Безмертний В. Українська журналістика та її воєнний сегмент учора, сьогодні, завтра. Київ: Вид-во Ліра-К, 2019. 200 с.
2. Білограць Х.Р. Українська студентська періодика: історія становлення та проблеми функціонування в сучасних умовах: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. 223 с.
3. Васьків М. С. Українська журналістика і журналістикознавство 1920-х – поч. 1930-х рр.: монографія. Київ : КНУКіМ, 2017. 172 с.
4. Владимиров В.В. Історія української журналістики (1917-1991): навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 174 с.
5. Волобуєва А. Формування преси Києва (1835-1918). Київ: Темпора, 2011. 208 с.
6. Георгієвська В. В. Преса політичних партій України (кінець XIX - початок XXI ст.): від витоків до сьогодення: монографія. Київ: Талком, 2018. 269 с.
7. Громадська думка. Щоденна політична, економічна і літературна газета, 1905-1906 : анот. сист. покажч. / упоряд.: І. Старовойтенко, Ю. Горбач, Л. Кузьменко. Київ : Темпора, 2011. 452 с.
8. Гутковський В.В. Українська журналістика на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848-1919 рр.): історико-політичний нарис/ заг. ред. І. В. Крупський. Львів: Вільна Україна, 2001. 136 с.
9. Гутковський В.В. Українська журналістика Наддніпрянщини (ІІ половина XIX ст.-1920р.): генезис, проблематика виступів, державотворча функція /заг.ред. І. В. Крупський. Львів: ЛА «Піраміда», 2001. 196 с.
10. Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність / Передмова Любомира Белея. Ужгород: Гражда, 2008. 224 с. (Серія Ucrainica: ad fontes. Кн. І.)
11. Дубова Т. Галичина і галичани на сторінках журналу «Кіевская Старина» (1882-1906): іст.-бібліогр. дослідж. / відп. ред. Сніцарчук Л.В. Львів: ЛННБ України ім. В Стефаника, 2012. 272 с.
12. Жиленко І.Р. Медійні процеси XVII–XVIII століть: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2021. 189 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/84491
13. Жиленко І.Р. Стародавній світ: зародження медійних явищ: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2016. 159 с. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/46319

14. Журналістика: слов.-довід. / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. Київ: Академвидав, 2013. 317 с.
15. Карась М. А. Історія зарубіжної журналістики ХХ ст.: конспект лекцій. Київ: Україна молода, 2015. 33 с.
16. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 514 с.
17. Крізь роки і долі: львівська журналістика у фактах, коментарях, світлинах/ упоряд. Я. Фейло. Львів : ПАІС, 2019. 319 с.
18. Михайлин І. Л. Історія української журналістики XIX ст. : підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 720 с.
19. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії 1812-1917. Харків: Колорит, 2007. 366 с.
20. Михайлин І.Л. Історія української журналістики: період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. 3-тє. вид., доп. і поліпш. Харків: Прапор, 2004. 319 с.
21. Мукомела, О. Г. На зламі віків: українська журналістика на початку ХХст.: навч. посіб. Київ: Грамота, 2010. 240с.
22. Нестеряк Ю. Від Майдану до Майдану. Новітня історія української журналістики (1989-2019). Київ: ВЦ «Академія», 2022.192 с.
23. Овсієнко Л. М. Історія журналістики: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький: КСВ, 2015. 212с.
24. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Вид. 2-ге. Київ: Спадщина, 2014. 462 с.
25. Різун В.В. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства: монографія. Київ: Київ. нац. ун.-т ім. Тараса Шевченка, 2005. 232 с.
26. Сегеда С.П. Створення та розвиток української військової преси (ХХ - початок ХХІ століття): монографія. Рівне: Овід, 2012. 504с.
27. Срібняк І. Історія журналістики: виникнення та розвиток новинних мас-медіа в країнах Європи, Азії та Північної Америки (XVII-XX ст.): підручник. 2-ге вид., перероб. Київ: Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 2018. 156 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25608

Допоміжна

1. Андрійчук М.Т. Українсько-єврейський дискурс: висвітлення міжнаціональних взаємин у друкованих виданнях Наддніпрянщини (60-ті рр. XIX ст.-поч. XX ст.): монографія. Київ: НТУУ «КПІ», 2013. 223 с.

2. Богуславський О.В. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії. Запоріжжя: Просвіта, 2008. 452 с.
3. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: ідейно-концептуальні засади, періодизація). Львів, 2008. 270 с. URL: https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Istoriia-ukrainskoi-zhurnalistyky-knyha1.pdf
4. Карпенко В.О. Преса і незалежність України. Практика медіа-політики 1988-1998рр.: навч. посіб. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Т.Шевченка; К.: Нора-Друк, 2003. 350 с.
5. Михайлюта О.О. Ложа преси: нариси, статті, інтерв'ю (творча майстерня журналіста, постаті, діалоги, роздуми). Київ: Журналіст України, 2002. 344 с.
6. Пелех В.Г. Журналістика. Крізь розум і серце: архіви, спогади, інтерв'ю. Чернівці: Букрек, 2009. 344 с.
7. Половинчак Ю. М. Газета «Киевлянин» і українство: досвід національної самоідентифікації: монографія. Київ, 2008. 218 с.
8. Потужна сила рідного слова: до 100-ліття виходу в світ перших українськомовних видань Східної України / упоряд. Н. М. Сидоренко. Полтава: РІК, 2005. 444 с.
9. Почапська-Красуцька О.І. Історія української журналістики: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г., 2012. 247 с.
10. Різун В.В. Маси: текст лекцій. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 118 с.
11. Сидоренко Н. М. Історія української журналістики. Особистості XIX-XX століть: навч. посіб. Київ : Київський університет, 2012. 159 с.
12. Тимошик М. Змосковлення Буковини. 1940-1990: За документами архівів та матеріалами преси. У 2-х кн. Київ: Вид центр «Академія», 2024. 448 с.
13. Тимошик М. С. Тоталітарна журналістика. Доба радянізації та змосковлення України: за документами архівів та матеріалами преси. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2024. 519 с.
14. Тимошик М. Українська книга і преса в Італії: монографія. Київ: Наша культура і наука, 2015. 352 с.
15. Ткаченко Т. Українські альманахи першої половини XIX століття: посібник. Київ: КиМУ, 2011. 433с.
16. Трачук Т. А. Українське журналістикознавство (історичний аспект): навч. посіб. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2013. 239 с.
17. Українська преса в Україні та світі XIX-XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. / відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Львів: Оріяна-Нова, 2007. 559с.

18. Українська преса в Україні та світі XIX-XX ст.: історико-бібліографічне дослідження / уклад.: М. Романюк (кер. проекту), М. Галушко, Л. Сніцарчук. Т. 2: 1891 1905 рр. / ЛННБ ім. В.Стефаника НАН України. Львів, 2009. 480 с.
19. Чекалюк В. В. Українська журналістика в умовах гібридної війни: монографія. Київ: видавець Паливода А. В., 2018. 307 с.
20. Черняков Б.І. Зображальна журналістика в газеті, журналі та книзі XVIII-першої половини XIX ст.: текст лекцій. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 216 с.
21. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). Київ: Темпора, 2011. 544 с.
22. Чорновіл В.М. Твори: в 10 т. Т.1: Літературознавство; Критика; Журналістика / голова редкол. А. Пашко. Київ: Смолоскип, 2002. 640 с.